

VAHYİZÂDE MEHMET KASTAMONÎ'NİN MÛSİKÎ TEORİSİ

Dr. Mehmet Sait Halim GENÇOĞLU, mshgencoglu@gmail.com

Özet

Türk Mûsikîsi'nin kaynakları genel olarak; güfte mecmuâları, edvârlar, mûsikî risâleleri, cönk, dîvân ve ayrıca sûrnâme, rûznâme, seyahâtnâme, hâtîrât, mektup, muhtelif resmî yazışmalardır.

Bununla birlikte din, tarih, edebiyat, tıp, coğrafya, tıp gibi ilimlere âit kaynaklarda da mûsikîyle ilgili bilgilere rastlanabileceği gibi bu kaynaklardan belli ölçülerde yararlanmak mümkündür.

Nitekim birinin dîvânının daha sonraki bir şâir tarafından aynen yazılması, hatta satır aralarına kendi şiirlerini veya çeşitli mâlûmâtı kaydetmesi, eski dönemlerin yazım imkânlarıyla ilgili olarak bir zorunluluğun tezâhürüdür. Kağıt ve mürekkep bulmanın belli teknik ve ekonomik sınırlara tâbi olduğu dönemlerde bir şâir, edip veya muharrir eline geçen herhangi bir defter, kağıt ve mürekkeple çeşitli mâlûmâtı kaydetmekteydi. Bu bakımdan bir kaynağın geneli belli bir şahsa âit iken bir parçası veya içerisinde herhangi bir yerde bulunan birtakım yazılar başka birisi tarafından kaydedilmiş olabilirdi.

Bu gibi tespitleri, şâyet eser üzerinde isim belirtilmemiş ise mürekkep rengi, yazı tipi, yazı niteliği ve yazının konusu gibi noktalar yardımıyla açığa çıkarmak mümkündür. İsim olması durumunda ise bu kaynağı kullanan kişiler hakkında bilgi edinilmesi önemli olmaktadır. Çünkü bu bilgiler, gerek kaynağın değerinin tespiti gerekse tarihlendirilmesi açısından önemlidir.

Türk Mûsikîsi kaynakları üzerinde çeşitli tespit, tahlil ve değerlendirilmeler yapmak belli bir bilgi ve tecrübe gerektirdiği gibi bir derecede bilimsel kültür ve açık görüşlülükle de ilgilidir. Elbette burada titiz ve sistematik çalışma esastır.

El yazması eserler üzerinde yapılan çalışmaların müzikoloji metodoloji çerçevesinde yapılması gerekliliğinin yanında 1928 Harf Devrimi'nden önce yazılmış kaynakların Osmanlı Türkçesi olması, bu yazı disiplininin tüm çeşitlerine, literatür bilgisine ve paleografik kültüre sahip olmayı temel koşul hâline getirmektedir.

Osmanlı Türkçesi'yle yazılı bulunan mûsikî tarihi müdevvenâtının çevrilmesi bir yana günümüz insanının diline ve istifâdesine uygun, sistematik bir şekilde sadeleştirilmesi ve tasnif edilmesi esas önemi hâiz iştir. Öyle ki birçok ifâdenin doğru çevrilmesi, sadeleştirilmesi, hatta doğru tasnifi bilimsel bir tecrübe ve kültür gerektirir. Bu, birçok yayında rastlanan yanlış beyânlardan, yaklaşım hatalarından ve metotsuz yapıdan anlaşılmaktadır.

Bu çalışma; Paris Millî Kütüphânesi'nde Turc 384 künyesiyle kayıtlı olan İlmîzâde Sabrî Dîvânı'nın 53a-56a varaklarında bulunan özgün nitelikteki Vahyîzâde Mehmed Kastamonî'nin edvârını, mûsikî teorisini müzikoloji evrenine kazandırmak amacıyla hazırlanmıştır.

Ancak edvârın sahibi olan Vahyîzâde Mehmed Kastamonî ismi üzerine yapılan incelemelerde edvârın tarihi ve konusuna en uygun olarak Vahyî Şeyh Mehm ed Efendi ismine kanaat edilebilmiştir.

Mûsikî tarihine ilişkin olarak yapılan bu çalışma; 17. yüzyıl Türk Mûsikîsi Teorisi'ne ilişkin bilgiler vermesi ve özgün nitelikteki mûsikî teorisini eserinin günümüze kazandırılması açısından önemlidir.

Türk Mûsikîsi Teorisi Tarihi kaynaklarından örneklem olarak alınan edvâr üzerine hazırlanan bu çalışmada; arşiv tarama, kaynak tarama, çeviri ve karşılaştırma yöntemleri kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İlmîzâde Sabrî Dîvânı, Vahyîzâde Mehmet Kastamonî, Mûsikî Tarihi, Mûsikî Edvârları, Mûsikî Risâleleri

MUSIC THEORY OF VAHYİZÂDE MEHMET KASTAMONÎ

Abstract

The sources of the Turkish Music are generally lyrics magazines, music tractates, the books of poetry, as well as the memoirs about the palace, the travel writings, personal memoirs, the letter, the various official correspondence.

It is possible to find information about music in sources related to the sciences such as religion, history, literature, medicine, geography, and medicine, as well as to a certain extent.

It is a manifestation of an obligation regarding the writing possibilities of ancient times, when someone's "divan" is written exactly by a later poet or recorded its own poetry or various information between the lines. In times when finding paper and ink was subject to certain technical and economic limits, a poet or writer recorded various information with any notebook, paper and ink he/she found. In this respect, while a source belongs to a certain person in general, a certain part of it or some articles in it may have been recorded by someone else. If no name is specified on the work, it is possible to reveal such determinations with the help of points such as ink color, font, font quality and subject of the article. In case of a certain name on the resource, it is important to obtain information about the people using this resource. Because this information is important in terms of both determining the value of the resource and dating it.

Making various determinations, analyzes and evaluations on Turkish Music sources requires a certain knowledge and experience, as well as a degree of scientific culture and open-mindedness. Of course, meticulous and systematic work is essential.

In addition to the necessity of the studies on manuscript works within the framework of musicology methodology, the fact that the sources written before the 1928 Letter Revolution were Ottoman Turkish make it a basic condition to have all types of this writing discipline, literature knowledge and paleographic culture. In addition to the translation of musical historical works written in Ottoman Turkish, it is essential to systematically simplify and classify them in accordance with the language and resignation of today's people. The correct translation, simplification and even correct classification of many statements requires a scientific experience and culture. This is understood from the false expressions, approach errors and methodless structure found in many publications.

This study has been prepared in order to introduce to the musicology universe the unique edvâr of Vahyîzâde Mehmed Kastamonî in the 53a-56a leaves of İlmîzâde Sabrî Dîvanı, registered in Turc 384 in the Paris National Library.

According to the note on the work, in the examinations made on the name of Vahyîzâde Mehmed Kastamonî, which was understood to be the owner of the edvar, it was possible to consider the name of Vahyî Şeyh Mehmed Efendi in accordance with the history and subject of the edvar.

This study on music history is important in terms of providing information about 17th century Turkish music theory and introduce the work of original music theory to the present day.

In this study, which was taken as a sample from the universe of resources of Turkish Music Theory History was used archive scanning, source scanning, translation and comparison methods.

Keywords: The Dîvân of İlmîzâde Sabrî, Vahyîzâde Mehmet Kastamonî, Music History, Music Edvârs, Music Tractates

1. Giriş

Türk Mûsikîsi kaynakları; müziğin teorik, icrâî, organolojik, sosyolojik, antropolojik, psikolojik ve eğitime ilişkin yönlerini aydınlatır. İlk matbu Türk Mûsikîsi kaynağının 1806 yılında basılmasına kadar bu kaynaklar elyazması niteliğindedir.

Bu itibarla Türk Mûsikîsi'nin yazılı kaynakları; temel olarak elyazması veya matbu eserlerdir (Tamay ve Gençoğlu, 2020: 4-5).

Türk Mûsikîsi'nin kaynakları; güfte mecmuâları, edvârlar, mûsikî risâleleri, cönk, dîvân ve ayrıca sûrnâme, rûznâme, seyahâtnâme, hâtîrât, mektup, muhtelif resmî yazışmalara ilişkin belgelerdir. Bunun yanında destanlar, efsaneler, halk hikayeleri, atasözleri, masallar, fıkralar gibi somut olmayan kültür varlıklarının, hatta birtakım bilgi ve sanatsal edinimlere sahip kaynak kişilerin de Türk Mûsikîsi'ne çeşitli yönlerden, yazılı ve sözlü mahiyette kaynaklık edebileceği unutulmamalıdır.

Türk Mûsikîsi yazılı kaynaklarından dîvânlar; Türkler'in XI. yüzyıldan sonra Orta Asya'da XIII. yüzyıldan sonra da Anadolu'da meydana getirdikleri İslâmî Türk Edebiyatı'nın -umûmî isimle- Dîvân Edebiyatı'nın ürünlerinden biridir. Dîvân Edebiyatı şâirlerinin bir kısmı müzisyen olmakla birlikte müzisyen olmayan şâirlerin dîvânlarında da mûsikîyle ilgili terimlere veyahut çeşitli bilgilere rastlamak mümkündür. (Uslu, 2006: 88)

Ayrıca bir şâire âit dîvânın başka bir şâir tarafından yeniden yazılması, bu sırada aynı kitabın satır aralarına ya da bir kısmına ilâve şeklinde kendi şiirlerini veya çeşitli mâlûmâtı kaydetmesi çok sık rastlanan bir durumdur. Böylece söz konusu kaynağı, kitapçığı kullanan şâirlerin ayrı ayrı tespiti ve onlar hakkında bilgi edinilmesi oldukça önemlidir. Bu tespit, kaynağın özgünlüğünün ve pragmatik öneminin belirlenmesinde olduğu gibi eserin tarihlendirilmesi vb. konularda da gereklidir.

Şüphesiz bu gibi ipuçlarının doğru değerlendirilmesi ise belli bir birikimi, titiz ve sistematik bir çalışmayı gerektirmektedir. Öyle ki Türk Mûsikîsi müdevvenâtının büyük bir bölümünü, 1928 Harf Devrimi'nden önce yazılmış elyazması eserler oluşturur. Bu eserler üzerinde inceleme yapmak evvelâ Osmanlı Türkçesi adı verilen kültürel olgunun, yazı sisteminin tüm yönleriyle bilinmesine bağlıdır.

2. Özgün Bir Mûsikî Teorisi Risâlesi

Künyesi belli olan kadim kaynaklara ulaşmak için öncelikle basılı ve elektronik kaynaklar taranmaktadır. Bunun ötesinde bir araştırmacı, bilimsel yöndeki sınırsız

merâkını gidermek adına ulaşabildiği her türlü kaynağı da mümkün olduğu nispette temin edip inceleme eğilimindedir.

Paris Millî Kütüphânesi'nde Turc 384 künye ile kayıtlı İlmîzâde Sabrî Dîvânı'nın temini, tarafımıza âit böyle bir ilmî merâka dayanmaktadır.

İlmîzâde Sabrî'ye âit dîvânın bu "Paris-Turc 384" nüshâsının özelliği; 53a-56a varaklarında yer alan (Bkz. Ek 2) ve eserin 49b varığında (Bkz. Ek 1) belirtildiği üzere Vahyîzâde Mehmed (Mehmet) Kastamonî adlı bir şahsa âit olduğu anlaşılan mûsikî teorisine dâir bir risâleyi içeriyor olmasıdır.

"Sabrî mahlaslı dîvân yazarı Mehmed Şerif, doğum tarihi belli olmamakla birlikte Edirne'de doğup 1645 yılında İstanbul'da ölmüştür. Babasının adı İlmî Nâzik, dedesi ise Lütfî Çelebi'dir ve ikisi de kendisi gibi kadıdır. Edirne'den İstanbul'a gelip resmî görevini de burada sürdürdüğü anlaşılmaktadır. Sabrî'nin geniş kültürü ve şâir kişiliği, onu saray çevresinde de itibarlı bir konuma getirmiştir. Dîvân, Sabrî'nin elimizdeki tek eseridir. Sabrî Mehmed Şerif Dîvânı'nın yurt içinde yirmi sekiz, yurt dışında altı olmak üzere otuz dört nüshâsı vardır. En geniş ve özenli yazılan nüshâsı, XVIII. yüzyılda yazıldığı tahmin edilen "TSMK, Revân, 787" künyeli nüshâdır." (Kasır, 1990: 12-66)

İlmîzâde Sabrî Mehmed Şerif Dîvânı'nın Paris Millî Kütüphânesi'nde bulunan, müstensihinin(kopya edeni) Vahyîzâde Mehmed Kastamonî olduğu anlaşılan Turc 384 künyeli nüshâsının yazı içeren kısımları 2b-58a arasındaki varaklardır. Bu nüshânın geneli nestâlik hatla yazılmış olup varak 1a'da, müstensih hattıyla "dîvân-ı el-merhûm es-seyyid Sabrî rahmetu'llahi-aleyh (Merhum Seyyid Sabrî Dîvânı - Allah'ın rahmet üzerine olsun-) yazılıdır.

Ayrıca Paris Millî Kütüphânesi tarafından -Fransızca- yazılı 18 Kasım 1882 tarihi ve kütüphâne mührü mevcuttur. Bu tarih, dîvânın kütüphâne mülküne o zaman girdiğini göstermektedir. Bu elyazmasında 1b-2a varakları boştur. 2b-49b varakları İlmîzâde Sabrî Dîvânı'nın eksik bir nüshâsını içerir. 53a-56a varaklarında Vahyîzâde Mehmed (Mehmet) Kastamonî'nin mûsikî teorisine risâlesi, 56b-58a'da ise şâir Nefî'nin (ö. 1635) Şeyhülislâm'a yazdığı kaside türünde şiiri yer almaktadır.

Vahyîzâde Mehmed (Mehmet) Kastamonî'nin yedi sayfalık bu risâlesi; mûsikî teorisine ilişkin bilgiler yanında makâmın yıldızlarla ve tabiatın esâsını oluşturan dört unsur (anâsır-i erba: su, hava, toprak, ateş) ilişkisini anlattığından "risâle-i edvâr" olarak adlandırılabilir.

3. Vahyîzâde Mehmet Kastamonî'nin Risâle-i Edvâr'ı

Paris Millî Kütüphânesi'nde Turc 384 numarada kayıtlı olan İlmîzâde Sabrî Mehmed Şerif Dîvânı'nın 53a-56a varaklarında (Bkz. Ek 2) Vahyîzâde Mehmed (Mehmet) Kastamonî'nin mûsikî teorisi risâlesi olduğu tarafımızca tespit edilmiştir.

Diğer nishâlarıyla karşılaştırıldığında Sabrî Divânı'nın eksik bir nüshâsından ibâret olduğu anlaşılan bu kaynağın 49b varağının sonunda (Bkz. Ek 1) bu nüshâyı kopya eden kişinin (müstensih) Vahyîzâde Mehmed Kastamonî adında bir şahıs olduğu görülmektedir.

Bundan başka mûsikî içerikli bölümün sonunda (56a) bulunan “temmet ve bilhayr ümmet, fi 6 Safer sene 1101” ifâdesinden, eserin istinsâh (kopya, yeniden yazım) tarihinin mîlâdî 19 Kasım 1689 olduğu bilgisine varılmaktadır.

4. Vahyîzâde Mehmet Kastamonî Kim Olabilir?

Eseri istinsâh (kopya) eden bu şahsın kim olduğunu açıkça tespit etmek kolay olmamakla birlikte o dönemde yaşamış olan edib veya mûsikî bilen şâirlerin hayatlarını gözden geçirmek gerekir. Bu itibarla ilgili kaynaklar incelendiğinde söz konusu Risâle-i Edvâr'ın sahibi olabilecek birkaç kişi karşımıza çıkmaktadır.

Osmanlı Müellifleri adlı eserde 1696'da ölen Vahyîzâde Mehmed Efendi (İznikî) adında bir şahıs hakkında bilgi verilmektedir. Bu eserde verilen bilgilerde bu şahsın dînî ilimlerle meşgul olduğu anlaşılmaktadır. (Yavuz ve Özen, 1972: 217) Bu şahsın mûsikî ile ilgili olduğuna dâir açık bir bilgi mevcut olmadığından Risâle-i Edvâr'ın yazarı olması ihtimâli zayıf olarak görülmektedir.

Risâle-i Edvâr'ın yazarı olabilecek bir isim olan 18. yüzyıl dîvân şâirlerinden Vahyîzâde Mehmed Feyzullah Efendi'nin doğum ve ölüm yıllarına dâir bilgi bulunmamakla birlikte hayatına bakılarak yaklaşık bir tahminde bulunmak mümkündür.

“Halvetîliğin Sümbüliye kolunun şeyhi Hasan Nuri Efendi'nin oğludur. Vahyîzâde Mehmed Feyzullah Efendi'nin Dîvân, Mev'iza ve Mesâir adlı üç eseri olduğu biliniyorsa da Vahyîzâde'nin *Dîvân*'ı elimizde değildir. Sadece Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Kütüphanesi İSİ. 219 numaradaki mecmuada Vahyîzâde'ye ait şiirler bulunmaktadır (138b).” (Aksoyak: 2013)

“Vahyîzâde Mehmed Feyzullah Efendi'nin babası, Balat şeyhi ismiyle meşhur olan Şeyh Seyyid Hasan Nurî Efendi(1620-1688)'dir. Hüsn-i hatta sülüs ve nesih yazıya ilgisi vardı. Sağlam bir imla ve güzel bir yazıya sahip olduğu, kendi hattıyla birçok eser yazdığı nakledilir. Nûrî mahlasını kullanan Hasan Nurî Efendi'nin güzel ilahileri, hoş sözleri ve tasavvufî şiirleri vardır.” (Gönel: 2014)

Vahyîzâde Mehmed Feyzullah Efendi'nin gerek mûsikî, şiir ve güzel yazıya ilgili bir aileden gelmesi gerekse kendisinin de divân sahibi, şâir ve eğitimli bir kimse olması onun, Risâle-i Edvâr'ın yazarı olabileceğini ihtimâlen gösterir. Babası Şeyh Seyyid Hasan Nurî Efendi 1620'de doğduğuna göre onun da 30 yıl sonra doğduğu varsayılırsa 1689 tarihli Sabrî Dîvânı nüshâsını ve dolayısıyla Risâle-i Edvâr'ı 39 yaşlarında yazmış olacaktır.

Risâle-i Edvâr'ın yazılış tarihi olan 1689 senesine uygun olan benzer bir isim de Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü'nde yer alan Vahyî Şeyh Mehmed Efendi (1660-1718)'dir. Bu şahsın dînî ilimlere vâkıf olmakla birlikte mûsikî bilgisi olandîvân sahibi bir edib olması, onun da Risâle-i Edvâr'ın yazarı olma ihtimâlini ifâde eder. Vahyî Şeyh Mehmed Efendi'nin gerek mûsikî, edebiyât ve şiirle ilgili bir kimse oluşu gerekse 1660 yılında doğmuş olması 1689 yılında bir dîvân istinsâh edebilecek olabileceğini gösterir.

“Vahyî Şeyh Mehmed Efendi, bazı kaynaklarda Şeyh Seyyid Muhammed-i Vahyî ismiyle de anılmaktadır. (Taş, 2004: 10)

Vahyî'nin Mustafa, Hüseyin ve Muhammed adlı kardeşleri vardır. İki çocuğundan sadece Feyzullah Efendi (ö. 1730) hakkında bilgi bulunmaktadır.” (Kesik: 2014)

“Vahyî Şeyh Mehmed Efendi'nin tek eseri, dîvânıdır ki dîvânın biri British Museum Add. 7934'te, diğeri İstanbul Millet Kütüphanesi Ali Emiri Kitaplığı Manzum 492'de kayıtlı olmak üzere iki yazması bulunmaktadır. Oğlu Feyzullah Efendi'nin bildirdiğine göre Vahyî, divanını yirmi yaşında tedvin etmiştir. Vahyî'nin divanında bulunan iki adet mensur mektup mevcuttur ki ilkinin en belirgin özelliği içerisinde sûzinak, uşşak, düğâh, segâh, devr-i kebîr, evsat gibi mûsiki terimlerinin zikredilmesidir.” (Taş, 2012: 451-452)

Buradan Vahyî Şeyh Mehmed Efendi'nin şâir olmakla birlikte mûsikî ilmine de vâkıf olduğu anlaşılmaktadır.

Buradan edinilen bilgilere dayanarak söylenebilir ki; İlmîzâde Sabrî Mehmed Şerif Dîvânî'nın 53a-56a varaklarında yazılı olan Risâle-i Edvâr'ın sahibi Vahyîzâde Mehmed Kastamonî adlı kişinin; hakkında elimizde bilgi bulunmayan, Vahyî Şeyh Mehmed'in kardeşi Muhammed Efendi dahi olabilir. Bu münâsebetle Vahyîzâde Mehmed (Mehmet) Kastamonî'nin kim olduğunu tespit etmeye yönelik daha tafsilâtlı bir çalışma yapılması, bizleri daha kesin bilgiye ulaştırabileceği itibarıyla gerekli ve önemlidir.

Sonuç olarak mûsikî ve şiir bilmeleri, dîvân sahibi olmaları dolayısıyla Risâle-i Edvâr'ın sahibinin Vahyîzâde Mehmed Feyzullah Efendi'nin ya da Vahyî Şeyh Mehmed olduğu ihtimâlen öne çıkmaktadır.

Her ne kadar adı geçen şahısların memleketleri Kastamonu olmasa da elimizdeki bilgilerin sınırlı oluşu ve belli noktalarda toplanması hâlihazırda bizi iki ihtimâle götürmektedir. Zira müstensihin, Risâle-i Edvâr sahibine neden Kastamonî denildiği bu bilgiler nispetinde kestirilemez olduğu gibi daha sonra İstanbul'a gitmiş olması ve önceki elkâbının kullanılmaması olası durumlardandır.

Kabûlümüze göre Vahyîzâde Mehmed Feyzullah Efendi'ye ya da Vahyî Şeyh Mehmed Efendi'ye âit olan Risâle-i Edvâr, daha önce tespit veya tahlil edilmediğinden özgün niteliktedir. Risâle-i Edvâr'ın içeriğine ilişkin olarak iç göze çarpan özeliği; hem manzum hem mensur olmasıdır. Nestâlik hatla yazılan eserin yazarının eğitim görmüş bir kimse olduğu, hat niteliğinden anlaşılmaktadır.

5. Vahyîzâde Mehmet Kastamonî'ye Âit Risâle-i Edvâr'ın İçeriği

Risale, önce manzum olarak oniki makam, yedi avaze, dört şube ile belirtildikten sonra bestenigar ile başlayıp sebzendersebz ile biten, terkiplerin anlatıldığı hem manzum hem de mensur yazılarla devam etmektedir.

Buna göre Risâle-i Edvâr'da on iki makam; rast, irak, ısfahan, kuçek, büzürk, zengule, rehavi, hüseyini, hicaz, buselik, neva, uşşak şeklinde sıralanmıştır (vr. 53a).

Risâle-i Edvâr'da yedi âvâze; şehnaz, maye, gerdaniye, geveşt, nevrüz, selmek, hisar şeklinde sıralanmıştır (vr. 53a).

Risâle-i Edvâr'da dört şube; yegah, düğah, segah, çargah olarak sıralanmıştır (vr. 53b).

Risâle-i Edvâr'daki makam ve terkipler alfabetik sırayla aşağıdaki gibidir (54a-56a): Acem, acemirak, aşiran, bahrinazik, bestenigar, bestepençgâh, beynelbahreyn,

buselik, büzürk, büzürkçargah, çargahacem, dilkeşhaveran, düğahacem, düğahhüseyni, eviçirak, eviçmaklub, gerdaniye gerdaniyebuselik (tariflerde gerdaniye-i nigar), gerdaniyenigar (tariflerde gerdaniyebuselik yerinde), geveşt, hicaz, hicazacem, hicazbüzürk, hicazi, hisar, hisarek, hümâyûn, hüseyni, hüseyinâcem, irak, irakmâye, ısfahan, ısfahanhisar, karcıgar (karcıgay imlâsı hatalı olmalı), küçük, mâye, müberka (berka' imlası yanlış), muhalifek, muhalifhicaz, muhayyer, müstear, nevâ, nevahüseyni, nevâmâhûr, nevâmâye, nevâsünbüle, nevâuşşak, nevrüz (tariflerde nevrüzrumi), nevrüzacem, nigâr, nigârnîk, nihavendrûmî, nihavendsagîr, nihavendkebir, nikriz, nişaburek, nühüft, pençgâh, pençgâhacem, pençgâhnühüft, rahatulervâh, rast, rastacem, rastmaye (tariflerde mevcut değil), rastpençgâh, rehâvî, rekb (tariflerdeki rakb imlâsı hatalı olmalı), rekbnevrüz, rekbrûmî (metinde rakibrûmî imlasıyla yazılmış, tariflerde ise bu terkip yok), sazkar, sebzendersebz (çargâh, büzürk, pençgâh, hicaz, rehâvî, nühüft, uzzal âgâzelerinden oluşur), segâhacem, segâhmâye, şehnaz, selmek, sipihr, sipihrhüseyni, türkîhicaz, uşşak, uşşakmâye, uzzal, uzzalacem, uzzâlî, vechibûselik, vechihüseyni, zavilimâye (zagulmâye imlâsı hatalı olmalı), zezem, zengule, zirefkend, zirkeşide.

Risâle-i Edvâr'daki terkiplerin tarifleri düz yazı şeklinde verilmiş olup şöyledir(54b-56a): Bestenigar odur ki rast başlayıp çargâhevinde karar eder. Nikriz odur ki hicaz başlayıp rast evinde karar eder. Bestepençgah oldur ki ısfahan başlayıp segah evinde karar eder. İsfahan odur ki ısfahan başlayıp acem evinde karar eder. Dilkeşhaveran odur ki hüseyni başlayıp irak evinde karar eder. Zirkeşide odur ki hüseyni başlayıp rehâvîde karar eder. Aşiranodur ki acem başlayıp inerek rast evinde karar eder. Nigar odur ki acem başlayıp rehâvî evinde karar eder. Uzzalacem odur ki uzzal başlayıp inerek acem evinde karar eder. Muhalifek odur ki tizleşmek üzere yegah başlayıp uzzal gösterip inerek segah evinde karar eder. Muhalifhicaz odur ki hicâzî başlayıp karcıgar (karcıgay) evinde karar eder. Irakmâye odur ki irak başlayıp inerek mâye evinde karar eder. Rahatulervâh odur ki hicaz başlayıp inerek irak evinde karar eder. Nevâhüseyni odur ki hüseyni başlayıp yine karcıgar (karcıgay) evinde karar eder. Nevâuşşak odur ki nevâda başlayıp yine uşşakevinde karar eder. Nevâmahur odur ki neva başlayıp mahur evinde karar eder. Nevasünbüle odur ki yine neva başlayıp sünbülede karar eder. Nevâmâye odur ki neva başlayıp mâyeevinde karar eder. Segâhmâye odur ki segâh başlayıp inerek evinde karar eder. Uşşakmaye odur ki rast evinde başlayıp inerek mâye evinde karar eder. Uzzâlî odur ki segah

başlayıp düğah evinde karar eder.[Mü]berka odur ki çargah başlayıp segah evinde karar eder. Zemzem odur ki nevrüz (kinevrüz imlâsı hatalıdır)başlayıp rehavi evinde karar eder. Nevruzrumi odur ki pençgah başlayıp inerek düğah evindekarar eder. Rekb (rakib) odur ki küçek yapmak üzere çargah başlayıp düğah evinde karar eder. Zirefkend odur ki büzürk yapmak üzere segah başlayıp inerek düğah evinde karar eder. Rekbnevrüz (rakibnevrüz) odur kiküçek başlayıp inerek düğah evinde karar eder. Nişabur odur ki çargah başlayıp hüseyini yaparak mâye karar eder. Sazkar odur ki segah başlayıp maye yapararast karar eder. Nihavendrumi odur ki hicaz başlayıp ısfahan yapararküçek karar eder. Acem odur ki ırak başlayıp düğahkarar eder. Nevruzacem odur ki nevrüz başlayıp acem evindekarar eder. Acemırak odur ki acem başlayıp ırak evinde karar eder. Muhayyer odur ki düğah göstererekhüseyini başlayıp yine düğah karar eder. Gerdaniyenigar odur ki gerdaniye başlayıp yine Buselik yaparak rastla [kopukluk var] nigarinek odur ki gerdaniye başlayıp çargah yaparak maye karar eder. Vechhüseyini odur ki karcığar başlayıp yine hüseyini yaparak karar eder. Vechbuselikodur ki buselik başlayıp hüseyini yaparakvech karar eder. Karcığar odur ki neva göstermeküzere çargah başlayıp düğah yaparak karar eder. Evcırak odur kisegah başlayıp ırak evinde karar eder. Evcmaklub odur kineva başlayıp gerdaniye gösterip ırak karar eder. Müstear odur ki uzzâlî başlayıp segah evinde karar eder. Nühüft odur ki muhayyer başlayıp uzal yaparakhicaz karar eder. Sipihir odur ki hüseyini başlayıp hicâzî karar eder. Hüseyiniacem odur ki muhayyer başlayıp hüseyini yaparak acem karar eder. Nihavendsagir odur ki hicâzî başlayıp uzal evinde çargah karar eder. Nihavendkebir odur kihicaz başlayıp yine nihavend evinde çargah karar eder. Hümayun odur ki zengüle başlayıp inerek rehavi evinde karar eder. Bahrinazik odur ki hicaz yapmak üzere segah başlayıp inerek düğah evinde karar eder. Hisar odur ki hüseyini göstermek üzere segah başlayıp küçek karar eder. Hisarek odur ki hüseyini göstermek üzere segah başlayıp ısfahan karar eder. İsfahanhisar odur ki hisar başlayıp büzürk karar eder. Türkihicaz odur ki hisar başlayıp hicâzî karar eder. Hicazbüzürk odur ki hicaz başlayıp büzürk karar eder. Beynelbahreyn odur kigerdaniye başlayıp uşşak karar eder. Düğahhüseyini odur ki düğah başlayıp hüseyini karar eder. Sipihrhüseyini odur ki [kopukluk var] muhayyer odur ki hisar yaparak hüseyini karar eder. Rastpençgah odur ki rast başlayıp pençgah karar eder. Büzürkçargah odur ki büzürk başlayıp çargah karar eder. Düğahacem odur ki segah başlayıp acemde karar eder. Çargahacem inerek çargah başlayıp acemde karar etmektedir. Pençgahacem yine

pençgah başlayıp acemde karar etmektir. Hicazacem yine hicaz başlayıp acemde karar etmek. Rastacem yine rast başlayıp acem karar etmektir. Sebzendersebz odur ki bu yedi terkinin tümünü biraraya getirir. Üstad buna sebzendersebz diye ad koymuştur ve âgâzeler bunlardır: Çargah, büzürk, pençgah, hicaz, rehavi, nühüft, uzzal; bunları biraraya getirir.

Mûsikî edvârlarında ve mûsikî teorisi bilgisi veren çeşitli risâlelerde geçen “yüzünden” ifâdesi; günümüz anlayışında makamsal tariflerin anlaşılabilirliği açısından “yapmak üzere, göstererek” anlamında anlaşılmalıdır. (Bkz. Gençoğlu, 2019: 24-25)

6. Sonuç

Türk Mûsikîsi Tarihi'nin çeşitli alt dallarına dâir bilgiler edinmek; mûsikî teorisi, sosyolojisi, antropolojisi, psikolojisi, eğitimi veya organoloji vb. sahalara ilişkin bilgilere ulaşmak için kadim kaynakların tespit ve tahlili başlı başına bir ihtisâs gerektirmektedir.

Türk Mûsikîsi kaynaklarından birisi olan dîvânlar genellikle aruz kullanılarak yazılan şiirlerin toplandığı kitaplar olmakla beraber birtakım özgün bilgiler de içerebilmektedir.

Paris Millî Kütüphânesi'nde Turc 384 künye ile kayıtlı olan İlmîzâde Sabrî Mehmed Şerif Dîvânı'nın 53a-56a varakları, dîvân sahibi Vahyîzâde Mehmed (Mehmet) Kastamonî adında mûsikîşinâs şâirin mûsikî teorisine dâir bilgiler içeren özgün Risâle-i Edvâr'ını ifâde etmektedir.

Tespit ve tahlil tarafımızca yapılan 1689 tarihli bu özgün Risâle-i Edvâr'ın yazarının, eldeki bilgiler ışığında Vahyîzâde Mehmed Feyzullah Efendi ya da Vahyî Şeyh Mehmed Efendi olabileceğine kanaat getirilmiştir.

Bu kaynak; özgün bir 17. yüzyıl kaynağı olmasının yanı sıra bestepençgâh, beynelbahreyn, büzürkçargâh ve eviçmaklûb gibi makâm tarihi açısından yenilik arz eden, daha önce kaynaklarda tesâdüf edilmemiş dört adet terkinin ismini ve/veya tarifini vermesiyle de Türk Mûsikîsi Teorisi Tarihi için oldukça mühim ve değerli bir kazanımdır.

Kaynakça

Aksoyak, İsmâil H. (16.11.2013), “Vahyîzâde Mehmed Feyzullâh Efendi”, <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/feyzullah-efendi-vahyizade-mehmed>, Erişim Tarihi: 24.08.2019.

Bursalı Tahir Efendi (1972), “Vahyîzâde Muhammed Efendi-İznikî”, *Osmanlı*

Müellifleri, (Haz. Yavuz, Fikri ve Özen, İsmâil), Cilt 1, İstanbul: Meral Yayınevi.

Gençoğlu, Mehmet S. H. (2019), “*İsrail Millî Kütüphânesi, Jer. Yah. Ar. 213 Künyeli Risâle-i Edvâr’ın İncelemesi*”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.

Gönel, Hüseyin (18.12.2014), “*Şeyh Seyyid Hasan Nurî Efendi*”, <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/nuri-seyh-seyyid-hasan-nuri-efendi>, Erişim Tarihi: 05.05.2019.

Kasır, Hasan (1990), *Sabrî Mehmed Şerif Dîvânı*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kesik, Beyhan (28.02.2014), “*Vahyî Şeyh Mehmed Efendi*”, <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/vahyi-seyh-mehmed-efendi>, Erişim Tarihi: 15.07.2019

Sabrî Dîvânı, Paris Biblioteque Nationale, Suppl. Turc 384.

Tamay, Sedat ve Gençoğlu, Mehmet S. H. (2020), *Mildan Niyazi Ayomak’ın Türk Müziği Armonisi ve Müzik Fiziği Notları*, Ankara: Akademisyen Kitabevi Yayınları.

Taş, Hakan (2004), *Vahyî Dîvânı ve İncelenmesi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul: İÜ SBE.

Taş, Hakan (2012), “Vahyî”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 42, s. 451-452, İstanbul: TDV Yayınları.

Uslu, Recep (2006), *Müzikoloji ve Kaynakları*, İstanbul: İTÜ Vakfı Yayınları.

Ekler

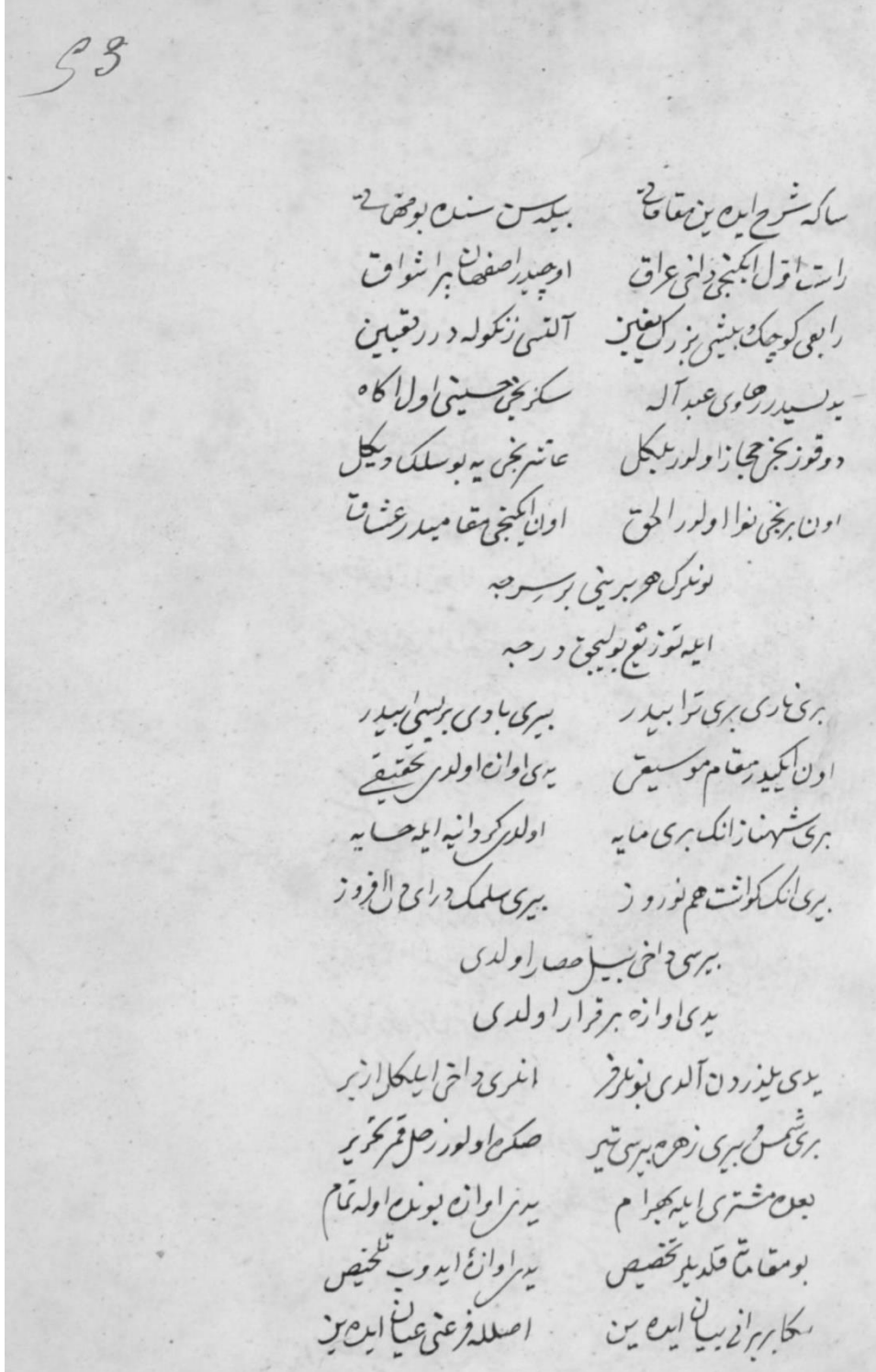
Ek 1: İlmîzâde Sabrî Dîvânî'nın 49b numaralı varâğında Vahyîzâde Mehmed Kastamonî'ye âit ferağ kaydı

49b

Ek 2: İlmîzâde Sabrî Dîvânî'nin 53a-56a varaklarında bulunan Vahyîzâde Mehmed Kastamonî'ye âit Risâle-i Edvâr

53a

راست اوان سید رسک
بزرگ اوان سید شهناز
هم حجازی قرینیدر نوروز
بوسلکه حسینی همصحت
دیگه قفق مقامد جانان
راست ایه حسیندن هبار
اصفهان دن دلارهاوی اولور
زنکوله حجازی زاوله همسوز
اصفهان اقدن بوشنگ
جمع اولوب بزرگیله زیر افکنده
بوسلک هم نو ایله عشاق
ینه ترکیب شعبه بی کوش ایت
بری یک گاه انک برسی دو گاه
بری نری بری تر ایدر
کرم خوشک اوله طبع نریدر
چون تمام اولدر بل مقامات
ویر صبی آله روحیه صلوات
رات عراق اصفهان
رهاوی حسینی حجاز
کرم و تراول و زکاریدر
کوچک بزرگ زنکوله
بوسلک نوا عشاق
لور

۵۴

نوزدن حکم بیدی اواره بی اولنور
نوروز سلک شهنواز مایه کرداینه کوانت حصار
دورت شعبه بی ایدر
یکگاه دوگاه سکه چارگاه
اون ایکی مقامه ترکیب اولنر بی اولنور
اولابنه نکار نکرز پنجگاه اصفهان و کاش هزاران
زبر کشید عشیران نکار عدال منی لفق
منی لف حجاز راضه الارواح عراق مایه نوای عشاق
نوای حسینی نوای ماهور نوای سنبله نوای مایه کاپیه
عشاق مایه رات مایه زانغول مایه برقع زمزم
نوروز رومی راکب راکب مومی نشانیور وک
سازکار نهماوند رومی عجم عجم عراق محتر
کرداینه بوسلک نکارینک کرداینه نکار وجه حسینی
وجه بوسلک قرچغای نهماوند صغیر نهماوند کبیر
اوج عراق اوج معلوب مستعار سپهر همایون
بجرنارک حصار حصارک اصفهان حصار تورک حجاز
حجاز بزرک بنیر البحرین دوگاه حسینی سپهر حسینی
رات پنجگاه پنجگاه نهفت بزرک چارگاه دوگاه عجم
سیکاه عجم چارگاه عجم پنجگاه عجم حجاز عجم

راست عجم نیندر سبتر
 اکادک کلکل کیم یوتر کیلبر بر بر ایچینه نیجه کیر رانی دتم بایر لوم
 اول بیکل بسته نکار اولدر که راست آید ایدوب چارگاه
 اونق قرار ایدر نکوز اولدر که حی زاید ایدوب راست اونق
 قرار ایدر بسته نیچگاه اولدر که اصغفا اغاز ایدوب سه کاه اونق
 قرار ایدر اصغفا اولدر که اصغفا اغاز ایدوب عجم اونق قرار ایدر
 دکش خواران اولدر که تمام حسینی اغاز ایدوب عراق اونق قرار ایدر
 زبر کشید اولدر که حسینی اغاز ایدوب هاوید قرار ایدر غنجان
 اولدر که عجم اغاز ایدوب ایند راست اونق قرار ایدر نکار اولدر که
 عجم اغاز ایدوب هاوی اونق قرار ایدر غزال عجم اولدر که تمام غزال اغاز
 ایدوب ایند عجم اونق قرار ایدر مخالفک اهر که تیز لوز بندن اغاز
 ایدوب غزال کور سز ایت سکه اونق قرار ایدر مخالف حجاز
 اولدر که تمام حجاز اغاز ایدوب ترجعی اونق قرار ایدر عراق مایه
 اولدر که تمام عراق اغاز ایدوب نیه مایه اونق قرار ایدر راحته
 الدرواح اولدر که حجاز اغاز ایدوب ایند عراق اونق قرار ایدر
 نوای حسینی اولدر که تمام حسینی اغاز ایدوب ایند ترجعی اونق قرار
 این نوای عشق اولدر که تمام نواده اغاز ایدوب نیه عشق
 اونق قرار ایدر نوای مهور اولدر که تمام نوای اغاز ایدوب
 واه مهور اونق قرار ایدر نوای سنبله اولدر نیه نوای اغاز ایدوب
 سنبله

۵۵

سنبده قرار این نومی مایه اولدر که تمام نواغزایدوب مایه
اونم قرار این سکه مئا اولدر که سکه اغزایدوب اینه اونم قرار
این عشاق مایه اولدر که تمام راست اغزایدوب اینه مایه اونم
قرار این زاغولی اولدر که تمام سکه اغزایدوب دوکاه اونم قرار
برقع اولدر که تمام چارکاه اغزایدوب سکه اونم قرار
زعزم اولدر که کنوروز اغزایدوب رهاروی اونم قرار
نوروز رومی اولدر که پنجکاه اغزایدوب سبینه دوکاه اونم
قرار این راک اولدر که کوچک یوزندن چارکالا اغازه ایروب
دوکاه اونم قرار این زبیر فکند اولدر که بزرک یوزندن سکه
اغزایدوب اینه دوکاه اونم قرار این راک نوروز اولدر که
تمام کوچک اغزایدوب اینه دوکاه اونم قرار این نشبور
اولدر که تمام چارکاه اغزایدوب حسینی یوزندن مایه قرار
این سزکار اولدر که سکه اغزایدوب مایه یوزندن
راست قرار این نهاندر رومی اولدر که حجاز اغزایدوب اصغیان
یوزندن کوچک قرار این عجم اولدر که عراق اغزایدوب رکاه
قرار این نوروز عجم اولدر که تمام نوروز اغزایدوب عجم اونم
قرار این عجم عراق اولدر که تمام عجم اغزایدوب عراق اونم قرار
این محبر اولدر که دوکاه یوزندن حسینی اغزایدوب نینه دوکاه قرار
این کودانیه نکار اولدر که تمام کودانیه اغزایدوب

نيه بوسلك يوزندن راستيه نكارينك اولدر كه تمام كردانيه
 اغازايدوب چارگاه يوزندن مابه قرارايم وجه حسيني
 اولدر كه قهضار اغازايدوب نيه حسيني يوزندن قرارايم وجه
 بوسلك اولدر كه تمام بوسلك اغازايدوب حسيني يوزندن
 وجه قرارايم قهضار اولدر كه نو يوزندن چارگاه
 اغازايدوب دوگاه يوزتن قرارايم اوج عراق اولدر كه
 سه گاه اغازايدوب عراق اونس قرارايم اوج مقدونيه اولدر كه
 نيم نو اغازايدوب كردانيه كو سرتوب عراق قرارايم مستا
 اولدر كه عدالي اغازايدوب سه گاه اونس قرارايم نخت
 اولدر كه محبه اغازايدوب عدال يوزندن مجاز قرارايم
 اولدر كه نيه محبه اغازايدوب حصار يوزندن كوچك قرارايم عدل
 اولدر كه حسيني اغازايدوب مجاز قرارايم حسيني علم اولدر كه محتر
 اغازايدوب حسيني يوزندن عجز قرارايم نھاوند صفر اولدر كه تمام
 مجاز اغازايدوب غزال اونس قرارايم نھاوند كير اولدر كه
 مجاز اغازايدوب نيه نھاوند اونس چارگاه قرارايم همايون
 اولدر كه زنگوله اغازايدوب اينه رهاور اونس قرارايم
 بحر نازك اولدر كه تمام مجاز يوزندن سه گاه اغازايدوب
 اينه دوگاه اونس قرارايم حصار اولدر كه حسيني يوزندن
 سه گاه اغازايدوب كوچك قرارايم حصار اولدر كه

حسینی

56a

56

حسینی یوزندن کاه اغاز ایدوب اصغنا قرار این صغنا
حصار اولدر که حصار اغاز ایدوب بوزرک قرار این تورک حجاز
اولدر که تمام حصار اغاز ایدوب حجاز قرار اینیه حجاز بوزرک
اولدر که حجاز اغاز ایدوب بزرک قرار اینیه بن البجرین اولدر که
تمام کرد اینه اغاز ایدوب عت قرار اینیه دو کاه حسینی اولدر که دو
اغاز ایدوب حسینی قرار این سپهر حسینی اولدر که تمام حجاز اولدر که
حصار یوزندن حسینی قرار اینیه راست پنجگاه اولدر که تمام راست
اغاز ایدوب پنجگاه قرار این پنجگاه نهفت اولدر که پنجگاه اغاز
ایدوب عدال یوزندن حجاز قرار اینیه بزرک چارگاه اولدر که بزرک
اغاز ایدوب چارگاه قرار این دو کاه عجم اولدر که دو کاه اغاز ایدوب
عجم اولدر قرار این سه کاه عجم اولدر که تمام کاه اغاز ایدوب
عجم قرار این چارگاه عجم اینه چارگاه اغاز ایدوب عجم قرار
انکدر پنجگاه عجم نه پنجگاه اغاز ایدوب عجم قرار انکدر حجاز
عجم نه حجاز اغاز ایدوب عجم قرار انکدر راست عجم نه راست
اغاز ایدوب عجم قرار انکدر سیز اندر سیز اولدر که بویر ترکیبری
جکسنی بریرین ذکر اینیه و جمع اینیه استاد بوکان سیز اندر سیز دیواد
توشلردر و اغازه لرد حق بونددر چارگاه بزرک پنجگاه
حجاز رهاوس نختفغال بوئر جمیلر ادوار
تمت بحسب نیت الله